

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11410

DER MITOS GOLES

M. Tsanin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אויף די וועגן פֿון ייִדישן גורל

דער מיטאַס גלות

עס יי

פֿון

מ. צאַנין

דער מיטאָס גלות

די פראָצעסן, ווי אַזוי עס האָבן זיך קאָלאָניזירט שבטים און פֿעלקער אויף באַשטימטע טעריטאָריעס, זענען די פראָצעסן פֿון בלוטיקע מלחמות, אין וועלכע עס זענען צומאָל אומגעבראַכט געוואָרן די באַזיגטע פֿעלקער אויף די אַקופירטע טעריטאָריעס. אויך די ייִדן, אַדער די עברים, וואָס זענען אַרנינגעדרונגען און אַקופירט דאָס לאַנד פֿנען, האָבן דורכגעמאַכט אַן ענלעכן אַקופאַציע-פראָצעס, ווי עס האָבן דורכגעמאַכט אַנדערע פֿעלקער, ווי למשל, נאָכן פֿונאַנדערפֿאַל פֿון דער רוימישער אימפעריע און בעת דער פֿעלקער-וואַנדערונג.

די פֿנענים זענען נישט געווען די ערשטע הערשער אין דעם לאַנד. ווי די פֿנענים האָבן באַזיגט די פֿריערדיקע איינוווינער אויף דער טעריטאָריע צווישן דעם חיתים-לאַנד און מצרים, אַזוי האָט יהושע בן-נון באַזיגט די פֿנענים און די עבֿרֿישע שבטים זענען געוואָרן די יורשים פֿון די פֿנענים — אַ לעגיטימער פראָצעס לענגאויס דער גאַנצער געשיכטע פֿון מענטשן אויף דעם ערדקלעך. אָבער מיט די עבֿרים, ווי די באַהערשער פֿון דעם לאַנד פֿנען, האָט די מעשה געהאַט אַ יוצא-מן-הכליִקן יסוד:

אברם, שפּעטער אברהם, דער ערשטער עבֿרי, האָט פֿאַרנומען זיין הויזגעזינד און זינע טשערעדעס, און פֿון זיין היים אין אור פֿשֿדים, זיך אַוועקגעלאָזט קיין ארם-נהרים און פֿון דאָרט צום דרום פֿונעם לאַנד פֿנען. אויך אַט די עמיגראַציע איז

ביזן היינטיקן טאָג אַ נאַרמאַלער שטייגער ווען מחמת טרוקעניש, אָדער פֿאַרפֿלייצונגען, אָדער אומרוען לאָזן זיך אַוועק מענטשן צו טעריטאָריעס מיט בעסערע באַדינגונגען פֿאַרן מענטש און פֿאַר זיין סטאַדע. אין אַט אַזעלכע רעאַלע באַדינגונגען איז געשען אַ זעלטענער נישט-רעאַלער, מיסטעריעזער פֿאַל. וועגן דעם פֿאַל דערציילט אונדז די פרשה **לך לך** פֿון ספר בראשית: גאָט איז געקומען צו אברמען און אים געזאָגט: "גיי אַרויס פֿון דיין לאַנד, פֿון דיין פֿאַטערלאַנד און פֿון דיין פֿאַטערס הויז, צום לאַנד, וואָס איך וועל דיר אָנווייזן". האָט אברהם אויסגעפֿאַלגט דעם צוו פֿון גאָט, גענומען זיין ווייב שרי, זיין פלימעניק לוט און זיינע טשערעדעס און געגאַנגען אַ גאַנג. דאָ, אין לאַנד פֿנען, האָט גאָט ווידער געזאָגט צו אברמען: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" – "צו דיין זוימען גיב איך איבער דאָס לאַנד" (בראשית יב 7). אין דער זעלבער פרשה **לך לך** האָט גאָט געמאַכט אַ ווייטערדיקן שריט, און ער האָט מיט דעם ערשטן עברי פֿאַרשניטן אַ בונד אַזוי צו זאָגן: "צו דיין זוימען גיב איך אַט דאָס לאַנד פֿון דעם טינד מצרים ביז דעם גרויסן טינד דעם טינד פרת – דעם קיני, און דעם קניזי און דעם קדמוני און די חיתי און דעם פריזי און די רפאים און דעם אמורי און דעם פֿנעני און דעם גירגשי און דעם יבוס".

בכּן איז דער פֿראַצעס, ווי גאָט גיט איבער צו אברהם אבינו דעם שטח פֿאַר אַן אימפעריע פֿאַר דער גרויסקייט און אויסשפרייטונג פֿון דעם ייִדישן פֿאַלק, נישט קיין פֿאַליטישער צי מיליטערישער פֿראַצעס. ס'איז אַן איינמאַליקער איבערנאַטירלעכער פֿראַצעס אין דער גאַנצער געשיכטע ווי פֿעלקער און שִבְטִים האָבן זיך קאַלאָניזירט און קאַלאָניזירן זיך ביזן היינטיקן טאָג. דאָס באַהערשן די צוגעזאָגטע טעריטאָריע צוזאַמען מיט די פֿעלקער און שִבְטִים, וואָס לעבן אויף דעם שטח, איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געטלעכן ענין. מיט דעם פּוּח פֿון אַט דעם געטלעכן בונד צווישן גאָט און אברהם, איז די געשענקטע טעריטאָריע אויף אַלע אייביקייטן דאָס אייגנטום פֿונעם ייִדישן פֿאַלק. אַפֿילו ווען דאָס לאַנד ווערט ציטווייליק אַקופירט פֿון אשור, צי פֿון בבל אָדער מצרים, צי פֿון רויס, צי פֿון די קריניץ-פֿאַרער – בלגיבט דאָס לאַנד דאָס אייגנטום פֿון אברהם אבינוס זרע – פֿון ייִדישן פֿאַלק. דאָס לאַנד וועט צוריק ווערן מלכות ישראל אַזוי שנעל ווי משיח צידקנו וועט אויף אַ ווייטן אייזל אַריינרייטן אין די טויערן פֿון ירושלים. ייִדן פֿון ירושלים, ייִדן פֿון אַלע דורות און פֿון אַלע קאָנטינענטן וועלן זיך פֿעדערן אויפֿצושטיין תּחית המתים און עס וועט מקוים ווערן דער ענדגילטיקער קיבוץ-גלויות.

דער אויספֿיר דערפֿון איז: ביז משיח וועט קומען — מעג עס זיין מאָרגן, אין אַ יאָר אַרום, אָדער אין הונדערט יאָר אַרום, צי אַפֿילו אין טויזנט יאָר אַרום, וועלן די יידן, צעשפּרייטע איבער דער גאַנצער וועלט, און אַפֿילו אין דעם גאַלדענעם אַמעריקע, זיין אין גלות און זיי וועלן מתפלל זיין זוכה זיין צו דער גאולה. דעריבער איז פֿאַרשטענדלעך די דביקות פֿון אַ רעליגיעזן ייד ביים מתפלל זיין יעדן טאָג די תפילה "וירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת..."

יעדער ייד, וואָס נעמט נישט אָן אַט דעם רעליגיעזן מיטאָס, איז אין די אויגן פֿון אַ באמת רעליגיעזן ייד אַן אפיקורס. וואָרום יעדער באמת רעליגיעזער ייד ראַטיפּיצירט מיט דעם עצם פֿון זיין אמונה דעם בונד, וואָס גאָט האָט פֿאַרשניטן מיט אברהם אבינו און אַז מלכות ישראל וועט אָפּגעבויט ווערן מיט ביאת המשיח.

נישט בלויז די נטורי קרתא אין מאה שערים אין ירושלים און נישט נאָר די סאַטמאַרער חסידים זענען פֿינטלעך צו דער ציוניסטישער מדינה, וואָס האָט דוחק געווען דעם קץ און געשאַפֿן אַ מדינה פֿאַר ביאת המשיח. אויך אגודת ישראל, וואָס געניסט פֿון געוואַלדיקע פּראָפּיטן פֿון דער פֿאַלש-משיחישער מדינת-ישראל, אָנערקענט נישט די מדינה דע יורע; זי אָנערקענט נישט די פֿאַן און דעם הימן פֿון דער מדינה, הגם אירס אַ מנהיג איז אונטערגעשריבן אויף באַנקאָטן פֿון דער מדינה, ווייל מטעם אגודת ישראל איז ער געווען דער פֿאַרזיצער פֿון דער פֿינאַנץ-קאָמיסיע פֿון דער כנסת.

נאָטירלעך — אַן פֿאַראַדאָקסן גייט עס נישט: די קלאַסיקער פֿונעם ציוניזם זענען כמעט אַלע געווען אַסימילירט און אַנטי-רעליגיעז, אויף אַזוי ווייט, אַז טעאָדאָר הערצל האָט אין זיין "יודענשטאַט", דעם "בלו פּרינט" פֿאַר דער מדינה פֿון יידן, געשריבן, אַז אין דער קומענדיקער יידישער מדינה וועט מען די רעליגיעזע נישט צולאָזן, זיי זאָלן האָבן אַ דעה אין פּאָליטישן און אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן, נאָר מען וועט זיי האַלטן איזאָלירט אין די בתי-כנסת. און דאָ קומט דער פֿאַראַדאָקס: די אַנטי-רעליגיעזע ציוניסטן האָבן אָנגענומען דעם רעליגיעזן מיטאָס, אַז גאָט האָט צו יידן געגעבן דאָס לאַנד כּנען-ארץ-ישראל אויף תּמיד און אייביק; וועלכע אומוואַנדלונגען און געשיכטלעכע פּראָצעסן עס זאָלן נישט פֿאַרקומען אין דער וועלט, געהער ארץ-ישראל נאָר און אויסשליסלעך צום יידישן פֿאָלק. יידן, וואָס לעבן נישט אין ארץ-ישראל, היינט מדינת ישראל, לעבן אין גלות און זיי דאַרפֿן אויסגעלייזט ווערן אַפֿילו דורך געצוונגענער עליה (ווי עס פֿאָדערט דער אכזריותדיקער ציוניזם — ציונות האכזרית),

אָדער ווען משיח בן דוד וועט אַרײַנרײַטן קײן ירושלים אויף אַ ווייניגן הייזל אָדער אַרײַנפֿאַרן אין אַ שוואַרצער לימוזינע.

צוויי טויזנט יאָר גלות און צוויי טויזנט יאָר בענקשאַפֿט צו גאולה מיט מדינת ישראל וואָס האָט צוגעאיינלט דעם קאָ...

קײן שום פֿאַלק אין דער וועלט פֿאַרמאָגט נישט אין זײַן שפּראַך אַזאַ באַגריף ווי "גלות", אין דעם זין ווי גלות ווערט דעפֿינירט דורך דעם ייִדישן פֿאַלק. פֿאַראַן אַ באַגריף ווי "באַניציע", "פֿאַרשיקונג", אָדער צײַטווייליקע "עמיגראַציע" אויסצומײַדן רדיפֿות פֿונעם הערשנדיקן רעזשים. אַזעלכע מאָסמיטלען האָבן געהאַט באַגרענעצונג פֿון צײַט: אין צאַרײַשן רוסלאַנד פֿלעגן רעוואָלוציאָנערן זיך שיצן קעגן די רדיפֿות פֿון דער אָכראַנע און כדי אויסצומײַדן פֿאַרשיקט צו ווערן קײן סיביר, פֿלעגן זײ אַנטלויפֿן אין דער שווייץ און שאַפֿן די באַרימטע "עמיגראַציע". אין דער ערשטער העלפֿט פֿונעם 19טן י"ה האָט אַ גרופּע פּוילישע רעוואָלוציאָנערן בראַש מיט דעם שאַפֿער פֿונעם ראַמאַנטיזם אין דער פּוילישער ליטעראַטור, אַדאַם מיצקעוויטש, זיך געראַטעוועט פֿון די רדיפֿות פֿון די צאַרישע אַקופּאַנטן פֿון זײער לאַנד, און געשאַפֿן די "פּוילישע עמיגראַציע" אין פּאַריז. אין פּאַריז האָבן זײ איבערגעוואַרט ביז זײער לאַנד וועט באַפֿרײט ווערן. די "עמיגראַציע" איז געווען אַ קורצע, אין די ראַמען פֿון צענדליקער יאָרן, דאָך האָבן זײ באַוויזן צו שאַפֿן אַ פּוילישע משיחיש-מיסטישע באַוועגונג מיט דער צײַפֿער "44". דערמיט האָט זיך פֿאַרענדיקט זײער גלות, פּונקט ווי דער "גלות" פֿון לענינען און טראַצקין אין זײער "עמיגראַציע" אין דער שווייץ האָט זיך פֿאַרענדיקט מיט דער מאַרץ-רעוואָלוציע אין 1917.

דער ייִדישער גלות האַלט אָן קאַרגע צוויי טויזנט יאָר און ייִדן זענען נאָך אַלץ אין גלות אַפֿילו בני דער עקזיסטענץ פֿון דער ייִדישער מדינה...

אויב אָננעמען די טעזע פֿון גלות, ווי ייִדן באַצײכענען אים, פֿאַר אַלע פֿעלקער, וואָס זענען פֿאַרטריבן געוואָרן פֿון זײערע לענדער, אָדער זײ זענען אַליין אַנטלאָפֿן מחמת טריקעניש, פֿאַרפֿלייצונגען און אַנדערע קלימאַטישע סיבות, זענען אַלע מערבֿדיקע פֿעלקער אין גלות.

צוויי היסטאָרישע געלעגנהייטן האָבן ייִדן, בעת זײער לעבן אין גלות, דורכגעלאָזט צו האָבן אַן אייגענע מדינה אויף איינער פֿון די טעריטאָריעס פֿון זײער גלות. די "אינפֿראַסטרוקטור" פֿאַר אַזאַ מדינה איז אין בײַדע פֿאַלן געווען אַ פֿאַרטיקע. אָבער די ייִדן אין גלות האָבן די רעאַלע מעגלעכקײטן דורכגעלאָזט מחמת דעם בונד, וואָס גאַט

האָט פאַרשניטן מיט אברהם אבינו צו געבן אים אַ לאַנד פֿון נחל מצרים ביז דעם גרויסן טיך פרת אין בבל – אַ לאַנד־שטח פֿאַר אַן אימפעריע. אין די ביידע תקופות פֿון די דורכגעלאָזטע געלעגנהייטן איז דאָס ייִדיש לעבן אוממעטום געווען באַזירט נאָר און אויסשליסלעך אויף רעליגיע. במילא האָבן זיי נישט געזען פֿאַר זיך קיין אַנדער לאַנד פֿאַר אַ פֿריי און זעלבשטענדיק לעבן ווי נאָר ארץ־ישראל, פֿון וועלכן ייִדן זענען פֿאַרטריבן געוואָרן נאָכן חורבן ירושלים.

די ערשטע געלעגנהייט צו גרונטפֿעסטיקן אַ ייִדישע מדינה איז געווען אין תימן, דאָס לאַנד, וואָס די רוימער האָבן גערופֿן "אַראַביאַ פֿעליקס", "גליקלעך אַראַביע". די ייִדן אין תימן זענען געווען דאָס אויבערשטע פֿון שטויסל אין אַט דעם דעמאָלט פֿאַגאַנישן לאַנד. די ייִדן האָבן געפֿירט גרויסע געשעפֿטן נישט נאָר מיט די ישובים אויפֿן אַראַבישן האַלב־אינדזל, נאָר אויך מיט אַפֿריקע. אין יענער תקופה האָבן די מיסיאָנערן פֿון דער ביזאַנטישער קירך געפֿירט אַ העפֿטיקע קאַמפּאַניע צו באַקערן די געצנדינערישע אַפֿריקאַנער און די אַראַבישע שבֿטים צו דער קריסטלעכער רעליגיע. דאָס איז געווען נאָך פֿאַרן אַנטשטיין פֿון דער מאַכאַמעדאַנישער רעליגיע. האָבן זיך די קריסטלעכע מיסיאָנערן אָנגעזעצט אויפֿן אימאַם, דעם מלך און הערשער איבער דער יעמעניטישער אימפעריע, אַבו קאַריבאַ, ער און זיינע אונטערטאַנער זאָלן אָננעמען די קריסטלעכע רעליגיע. אויך די ייִדן זענען נישט געזעסן מיט פֿאַרלייגטע הענט. ווי ייִדן אין דער גאַנצער וועלט, האָבן אויך די ייִדן אין תימן געזען די גרעסטע סכנה פֿאַר זייער קיום אין קריסטנטום. האָבן זיי געפֿירט אַ קאַמף קעגן די קריסטלעכע מיסיאָנערן און אין דער זעלבער צייט אַליין איינגעגלייגט וועלטן איבערצופֿירן אַפֿריקאַנער געצנדינער צום ייִדישן גלויבן. וואָרשיינלעך זענען די היינטיקע פֿאַלאַשן און פֿאַלאַשמוראַס אור־אור־אוריִיניקלעך פֿון יענע שוואַרצהויטיקע אין אַביסיניע, וואָס ייִדן פֿון תימן האָבן זיי מגייר געווען. ווי די קריסטלעכע מיסיאָנערן האָבן איינגעלייגט וועלטן צו באַווירקן דעם הערשער, אַבו קאַריבאַ, ער זאָל אָננעמען די קריסטלעכע רעליגיע, האָבן דאָס זעלבע געטאָן די ייִדן, וואָס זענען אין קעניגלעכן הויף געווען פֿאַן־בראַט מיט דעם מלך, און אַבו קאַריבאַ צוזאַמען מיט זיינע זין און אונטערטאַנען האָבן זיך געלאָזט באַשניידן און זענען געוואָרן ייִדן.

אויב פֿון "אַראַביאַ פֿעליקס" איז נישט געוואָרן "יודעאַ פֿעליקס", דאַרף מען עס צושרייבן דאָס פֿעלן פֿון אייפֿער ביי ייִדן צו שאַפֿן אַ "ייִדישע מדינה" אויסער ארץ־ישראל, און, שפעטער, דאָס אַנטשטיין פֿון דער מאַכאַמעדאַנישער רעליגיע, וואָס

האַט איר מיסיאָן געפראָוועט מיט דער שווערד אויף אַזאַ שטייגער, אַז נישט בלויז איז תימן געוואָרן אַן איסלאַמישע מדינה, נאָר אויך אַ טייל ייִדן האָבן אָנגענומען דעם איסלאַם. אַן עדות דערויף, אַז ייִדן פֿון תימן האָבן זיך געמישט מיט שוואַרצהויטיקע אין אַביסיניע, איז דער פֿאַקט אַז אין בלוט פֿון געוויסע ייִדן, וואָס זענען פֿון תימן געבראַכט געוואָרן מיט דער מאַסן-עליה אין אָנהייב פֿופֿציקער יאָרן, האָט מען געפֿונען נעגראַיִדן. נעגראַיִדן אין ייִדן. דרך-אגבֿ, העברעישע באַגריפֿן האָבן זיך פֿאַרוואַלגערט אין שפּראַכן פֿון שוואַרץ-אַפֿריקע. איך אַליין האָב באַזוכט אין דרום-אַפֿריקע אַ שטעטל מיטן נאָמען צאַנין. דער נאָמען איז פֿון דעם אַראַמעישן "צנא" – קויש. אין צאַנין האָבן זיך געהאַט קאָנצענטרירט קוישן-פֿלעכטער. איז דער קויש געבליבן אין אַפֿריקע און דער באַגריף צנאָ איז געבליבן אין העברעיש בלויז אין דער פֿאַרבינדונג מיט ספֿרים (צנא מלא ספֿרי). דער עיקר: ייִדן האָבן געהאַט אַ שאַנס פֿאַר אַן אייגענער מדינה אין דעם דרום-מערבֿדיקן טייל פֿון דעם אַראַבישן האַלב-אינדזל, ביים איינגוס פֿונעם רויטן ים באַבֿעל-מאַנדעב. זייער טאַגטעגלעכע בענקשאַפֿט און די תפילות צו ירושלים האָבן עס פֿאַרמיטן.

אַ צווייטן שאַנס צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה, דאָס מאָל דרום-מערבֿדיק פֿון מזרח-אייראָפּע, האָבן ייִדן דורכגעלאָזט מיט דריי-פֿיר הונדערט יאָר שפּעטער. עס האַנדלט זיך וועגן דער כאַזאַרן-אימפעריע.

אין דער זעלבער צייט ווי עס איז אין אייראָפּע פֿאַרגעקומען די פֿעלקער-וואַנדערונג, האָבן זיך צום געביט פֿון דער היינטיקער אוקראַינע מיט קרים אַראַפּגעלאָזט כאַזאַרישע נאָמאַדישע שבטים. מיט דער צייט האָבן זיי אַנטוויקלט זייער לאַנדווירטשאַפֿט און פֿי-צוכט און אַנטוויקלט די אַראַניזאַציאָנעלע פֿאַרם פֿון אַ מדינה. בראש פֿון דעם שבטים-קאָלעקטיוו איז געשטאַנען דער האַגאַן און זיינע פֿאַרטערער. צו די געצנדינערישע כאַזאַרן איז נאָך נישט געהאַט דערגאַנגען די עקזיסטענץ פֿון אַ ייִדישן גלויבן, אַ קריסטלעכן גלויבן און אַ מאַכאַמעדאַנישן גלויבן. אָבער צו די גייסטלעכע פֿונעם איסלאַם און פֿון דעם ביזאַנטישן קריסטנטום איז יאָ דערגאַנגען, אַז אין צפֿון מערט זיך אַ פֿאַלק אָן אַ רעליגיעזן גלויבן. אויך צו ייִדישע גרויסע סוחרים אין מזרח און אין מערבֿ איז דערגאַנגען, אַז דאָס כאַזאַרן-פֿאַלק ווייסט נישט פֿון קיין האַנדל, פֿון קיין עקספּאָרט און אימפּאָרט און הייבט אָן צו בויען שטעט. אין גרעסערע צאָלן זענען ייִדן געקומען אין כאַזאַרן-לאַנד, פֿון אָנהייב נישט צו קאָנקורירן מיט די קריסטלעכע און מאַכאַמעדאַנישע מיסיאַנערן, נאָר כדי צו מאַכן

געשעפטן און אונטערנעמען גרויסע אנטוויקלונג־פראיעקטן. מיט זייער איניציאטיוו פֿאַר אויפֿבוי, זענען ייִדן געוואָרן נאָענט צו די הערשנדיקע קרייזן פֿון די כאַזאַרן, ווי בויער, באַראַטער, איבערזעצער, דאָקטוירים און צווישנלענדישע סוחרים. אַז צו די ייִדן איז דערגאַנגען, אַז די קריסטלעכע און מאַכאַמעדאַנישע מיסיאַנערן גליקן אָפּ בני די פרימיטיווע, אַנאַלפֿאַבעטישע כאַזאַרן, האָבן אויך ייִדן אָנגעהויבן פֿירן זייער רעליגיעזע פּראָפּאַגאַנדע צווישן די הערשער, און פֿאַר אַלעס צו באַווירקן דעם האַגאַן, דעם מלך. דער כאַזאַרישער מלוכה־רעזשים איז געווען אַ טאַלעראַנטער אויף אַזוי ווייט, אַז אין זייער העכסטן געריכט זענען נעבן די צוויי כאַזאַרישע ריכטער געזעסן אויך צוויי ייִדישע, צוויי קריסטלעכע און צוויי אַראַבישע שופּטים. נישט וויסנדיק מיט וואָס יעדע רעליגיע שמעקט, האָט דער האַגאַן בולאַן גערופֿן צו אַ דיספּוט צווישן די דריי מאַנאַטעיִסטישע רעליגיעס; יעדער צד זאָל אַרויסלייגן פֿאַר אים, דעם האַגאַן, בולאַן, זיין "סחורה", און די בעסטע פֿון אַלע סחורות וועט ער קויפֿן. אים איז לסוף געפֿעלן די ייִדישע רעליגיע, און ער האָט אָנגענומען דעם ייִדישן גלויבן און באַלד געלאָזט זיך מל זיין. צוזאַמען מיט דעם האַגאַן האָבן אָנגענומען דעם ייִדישן דת 4000 כאַזאַרן. די ייִדישע רעליגיע האָט זיך פֿאַרשפּרייט, בעיקר אין די העכערע געזעלשאַפֿטלעכע קרייזן, אַזוי אַז דער האַגאַן עובדיה האָט אַפֿילו געבויט בתי־תפילות און ישיבות צו לערנען תורה.

זעט אויס, אַז דער דיספּוט פֿון דעם כאַזאַרישן האַגאַן מיט פֿאַרשטייער פֿון די דריי מאַנאַטעיִסטישע רעליגיעס — ייִדישע, קריסטלעכע און איסלאַמישע, האָט געהאַט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג צווישן ייִדן. וואָרעם דער דיספּוט האָט שפּעטער, אין צוועלפֿטן יאָרהונדערט, סטימולירט דעם דיכטער, תלמיד חכם און מיסטיקער יהודה הלוי, אַנצושרייבן זיין בוך "אַל כאַזאַרי", אין אַראַביש, וואָס איז איבערזעצט געוואָרן דורך יהודה אבן טיבון אויף העברעיש אונטערן נאָמען "פּוזרי". בדרך הטבע, ווען עס האַנדלט זיך אין אַ לאַנד, וואָס איז באַהערשט פֿון געוועזענע געצנדינער, וואָס האָבן אָנגענומען דעם ייִדישן גלויבן, וואָלט דער מחבר פֿונעם "פּוזרי" געדאַרפֿט נעמען אַ פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע שטעלונג. אַ קלייניקייט? אַ טעריטאָריע באַהערשט פֿון ייִדן נאָך דעם ווי זיי האָבן מיט מער פֿון טויזנט יאָר צוריק פֿאַרלוירן זייער לאַנד אין מזרח. דער רעליגיעזער יהודה הלוי באַרירט נישט אין זיין ווערק, נישט דעם פּאָליטישן און נישט דעם נאַציאָנאַלן אַספּעקט. דאָס בוך איז אַ דיאַלאָג צווישן דעם מלך פֿון די כאַזאַרן מיט פֿילאַזאָפֿן וואָס פֿאַרטיידיקן די שטעלונג פֿון די קריסטן און איסלאַמער.

יהודה הלוי אנטוויקלט אין דעם ווערק זיין אייגענע פֿילאָזאָפֿיש-רעליגיעזע תורה. אַ דענקער, און דערצו אַ מיסטיקער מיט בענקשאַפֿט צו ארץ-ישראל, האָט אים גאַרנישט געקענט אַינפֿאַלן, ייִדן זאָלן האָבן אַן אייגענע מדינה מיט אַן אייגענעם מלך ערגעץ-ווי בניים שוואַרצן ים, און זיי זאָלן מוותר זיין אויף ביאת המשיח, ווען אין ירושלים וועט אָפּגעבויט ווערן דער בית המקדש. אַ רעליגיעזער ייִד פֿון דעם שניט ווי יהודה הלוי וועט נישט מוותר זיין אויף "ירושלים עירך ברחמים תשוב...".

פֿאַרוואָס עס איז אונטערגעגאַנגען די כּוּזאַרישע אימפעריע – איז דאָ נישט דער פֿלאַץ מאַרירן צו זיין, אָבער פֿאַרוואָס ייִדן, מיט זייער גאַר שטאַרקן איינפֿלוס בני די כּאַזאַרישע הערשער, וואָס זענען געוואָרן הייסע ייִדן ביז אָפּהיטן די תּרי"ג מצוות, האָבן זיך נישט איינגעשטעלט צו פֿאַרוואַנדלען די כּאַזאַרישע אימפעריע אין אַ ייִדישער מדינה, ווערט פֿאַרענטפֿערט מיט דעם זעלבן אַרגומענט, פֿאַרוואָס די ייִדן אין תּימן האָבן אין זייער צייט נישט פֿאַרוואַנדלט "אַראַביאַ פֿעליקס" אין "יודעאַ פֿעליקס"... ווייל ווען גאָט האָט גערעדט צו אַבְרָהָם, נאָך דעם ווי לוט האָט זיך געשיידט פֿון אים, און אַוועק צום ירדן-טאַל, האָט דער רבונו של עולם נישט אָנגעוויזן דעם ערשטן ייִד אין דער ריכטונג פֿון דעם האַלב-אינדזל קרים און צפֿונדיקער צו אוקראַינע, נאָר ער האָט אים אָנגעוויזן אויף צפֿון, דרום, מזרח און אין דער ריכטונג צום ים פֿון דעם פֿלאַץ וווּ ער איז געשטאַנען, וווּ עס האָבן געלעבט די כּנענים און די פּריזים. האָט דער גאָטפֿאַרכטיקער אַברם אַזוי געטאָן, איבערגעטראָגן זיין געזעלט קיין ממרה, וואָס אין חברון. איז ווי קענען גאָטפֿאַרכטיקע ייִדן גיין קעגן דעם רצון פֿון גאָט און זיין תּורה און שאַפֿן אַ מדינה ערגעץ וווּ אין אַ קרים צי אין אַ אוקראַינע?

ווי אויבן געזאָגט, האָט זיך נאָכן צעפֿאַלן זיך פֿון דער רוימישער אימפעריע, אין פֿערטן יאָרהונדערט, אָנגעהויבן די פֿעלקער-וואַנדערונג. אייראָפע איז פֿאַרפֿלייצט געוואָרן פֿון די הונען, פֿון די מיזרח-געראַמאַנען, מיזרח- און מערבֿ-גאָטן, לאַנגאַבאַרדן און וואַנדאַלן. זיי האָבן געשאַפֿן מדינות אין איטאַליע, שפּאַניע, צפֿון-אַפֿריקע. אָן צו באַזיגען זיך אַז זיי געפֿינען זיך אין גלות, האָבן זיי אויפֿגעגעבן זייער פֿריערדיקע נאַציאָנאַלע-אַדער שַבֿטים-אידענטיטעט און געוואָרן איטאַליענער, שפּאַניער, האַלענדער; די מערבֿ-געראַמאַנען האָבן זיך באַזעצט אין צפֿון- און מיטל-אייראָפע און געשאַפֿן נישט בלויז דיניטשע צענטערס, נאָר אויך די אַנגלאַזאַקסן. אָט די דראַמאַטישע אַנטוויקלונגען זענען פֿאַרגעקומען מיט הונדערטער יאָרן שפּעטער ווי עס איז חרובֿ געוואָרן דער צווייטער

בית-המקדש און די יידן זענען אַוועק אין גלות. פרוווט היינט זאָגן אַן איטאַליענער, אַ שפּאַניער, אַ דײַטש, צי אַ בעלגער, אַדער האַלענדער אַז ער איז אין גלות זײַט דעם דריטן אַדער פֿערטן יאָרהונדערט, וועט ער אינך אַנקוקן ווי אַ קאַנדידאַט באַהאַנדלט צו ווערן דורך אַ פּסיכיאַטער.

אויסער די אינדיאַנער, די אינקאַ און די מאַיאַ, זענען אַלע פֿעלקערשאַפֿטן אין די אַמעריקעס, די וויסהויטיקע, די שוואַרצהויטיקע און געלעוויטיקע, נישט קיין אויטאָכטאָנע אויף דער ריזיקער יבשה. זײַנט קריסטאָפֿער קאָלאָמבוס האָט אַנטדעקט אַמעריקע, סך־הכל מיט פֿינף הונדערט יאָר צוריק, זענען אַהין געפֿלאָסן פֿעלקערשאַפֿטן פֿון אַלע מעגלעכע ראַסן, שפּראַכן, רעליגיעס און לענדער. סײַזי דאָרט דורכגעפֿירט געוואָרן די גרויסע שחיטה פֿון די איינגעבוירענע און דער רויב פֿון זייערע רייכקייטן. וועדליק דער ייִדישער דעפֿיניציע פֿון גלות, זענען אַלע פֿעלקער אין די אַמעריקעס, די ענגליש־רעדנדיקע, די שפּאַניש־ און פֿאַרטוגעזיש־רעדנדיקע, די פֿראַנצייזיש־ און האַלענדיש־רעדנדיקע, די איטאַליעניש־רעדנדיקע, אַריינגערעכנט די יידן, אין אַ ביטערן גלות און זיי דאַרפֿן אויסגעלייזט ווערן...

טאַמער וועט איר זאָגן צו דער פֿאַמיליע ראַקפֿעלער, קענעדי, צו די געוועזענע פרעזידענטן ניקסאָן, קאַרטער, רעיגען, בוש אַדער צום איצטיקן פרעזידענט ביל קלינטאָן, אַז זיי אַלע זענען אין גלות און זיי דאַרפֿן אויסגעלייזט ווערן צו די פֿאַטערלענדער פֿון וואַנעט זייערע זיידעס האָבן עמיגרירט, וועלן זיי די טענה אָננעמען ווי אַ שלעכטן וויץ. אמת, ווען פרעזידענט דזשאָן קענעדי איז געהאַט געפֿאָרן קיין בערלין, כדי צו מאַניפֿעסטירן, אַז אַמעריקע שטייט הינטער דיניטשאַלאַנד, און קענעדי האָט אויסגערופֿן אין דײַטש "איך בין בערלינער!", האָט ער אויפֿן וועג קיין בערלין זיך פֿאַרהאַלטן אינעם דאַרף אין אירלאַנד, פֿון וואַנעט זיין עלטער־זיידע, צי עלטער־עלטער־זיידע האָט עמיגרירט קיין אַמעריקע. ער האָט עס געטאָן מתוך כּבֿוד פֿאַר זײַנע אָבות, אָבער נישט מתוך בענקשאַפֿט צו שיבת־אירלאַנד, כדי אויסגעלייזט צו ווערן פֿון גלות אַמעריקע. אַפֿילו די שוואַרצ־הויטיקע, וואָס זענען געבראַכט געוואָרן קיין אַמעריקע מיט צוואַנג, ווי שקלאַפֿ־סחורה, און זיי זענען אויסגעשטאַנען דערנידעריקונגען, לינטש און די דראַמע פֿון צעשיידן פֿאַמיליעס מיט כּוח, אויך זיי וועלן קוקן ווילד אויף יענעם וואָס וועט זיי דערמאָנען, אַז זיי זענען אין גלות און זיי דאַרפֿן מתפלל זײַן אויף שיבת־אַפֿריקע.

האַבן דאָך די אַמעריקאַנער ציוניסטישע מנהיגים געפֿירט אַ קאַמף מיט דעם

אפיקורס דוד בן-גוריון, וואָס האָט געהאַלטן, אַז די פֿאַראַייניקטע שטאַטן זענען פֿאַר די דאָרטיקע ייִדן אַ גלות און זיי דאַרפֿן זיך רעפּאַטריירן קיין מדינת-ישראל, כדי אויסגעלייזט צו ווערן... האָבן די אַמעריקאַנער ציוניסטישע מנהיגים געוואָרנט בן-גוריונען, אַז אויב ער וויל האָבן די פֿינף-זעקס מיליאָן אַמעריקאַנער ייִדן ווי די פֿינאַנציעלע און פּאָליטישע שטיצערס פֿאַר מדינת-ישראל, זאָל ער רעזיגנירן פֿון דער אידעאָלאָגיע, אַז אַמעריקאַנער ייִדן געפֿינען זיך אין גלות. זיי זענען מסכים געווען דערויף, אַז די אַמעריקאַנער ייִדן זענען אַ טייל פֿון דער דיאָספּאָרע (פֿון דער צעשפּרייטונג) פֿון ייִדישן וועלט־פּאָלק, וואָרעם נישט בלויז ייִדן זענען צעשפּרייט איבער דער וועלט, אויך די מערהייט אירלענדער לעבן אויסער אירלאַנד, כינעזער זענען אין אַ סך מיליאָנען צעשפּרייט איבער אַלע קאָנטינענטן, דאָך האָלטן נישט די אירלענדער, כינעזער און אַנדערע פֿעלקערשאַפֿטן אויסער זייערע היימלענדער, אַז זיי געפֿינען זיך אין גלות און זיי לעכצן נאָך אַ משיח, וואָס זאָל זיי אויסלייזן.

נאָכן חורבן ירושלים (אין 70סטן יאָר) האָבן אין דער רוימישער אימפעריע געלעבט אַרום צוויי מיליאָן ייִדן. ייִדן זענען געקומען אָדער געבראַכט געוואָרן, ווי רוימישע שקלאַפֿן אין דעם לאַנד, וואָס איז היינט רומעניע, אַ סך פֿריער ווי דאָרט האָט זיך באַזעצט די פֿעלקערשאַפֿט, וואָס האָט זיך אַסימילירט אין דער לאַטיינישער קולטור און איר שפּראַך איז נאָענט צו לאַטיין. ייִדן האָבן דערגרייכט איטאַליע און שפּאַניע און דאָס היינטיקע פֿראַנקרייך מיט הונדערטער יאָרן פֿריער, איידער אָט די טעריטאָריעס זענען באַהערשט געוואָרן פֿון די מערבֿ-גאַטן. ווי אַנדערע פֿעלקערשאַפֿטן האָבן באַזעצט טעריטאָריעס און עטאַבלירט מדינות, האָבן ייִדן געהאַט נאָך גרעסערע שאַנסן צו שאַפֿן אַן אייגענע מדינה אויף דער טעריטאָריע פֿון גאַליע, אָדער אויף דער טעריטאָריע פֿון דעם היינטיקן בעלגיע, אָדער האַלאַנד.

טעאָדאָר הערצל איז גרייט געווען צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה אין דעם שוואַרצן אוגאַנדה, ער איז גרייט געווען צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה אַפֿילו אין פֿינער-לאַנד, אַרגענטינע. זאָל נאָר דאָס קאַטאָלישע אַרגענטינע גרייט זיין אַפּצוטערעטן אַ טייל פֿון איר ריזיקער טעריטאָריע פֿאַר ייִדן.

די הערצל-אידיי, צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה, איז אויפֿגעקומען ערשט סוף 19טן יאָרהונדערט, ווען די וועלט איז שוין פֿון לאַנג געווען צעטיילט צווישן אַרגאַניזירטע פֿעלקער און סווערענע מדינות.

פֿאַרוואָס איז די אידיי צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה ערגעץ וווּ אין דער וועלט, נישט

אינגעפֿאלן וועלכן עס איז ייִד דעמאָלט, ווען ריזיקע שטחים אין אייראָפּע האָבן נישט געהאַט קיין בעל־הבית און ייִדן זענען געווען אויסגעקאַכט אין אַלע ווינקעלעך פֿון דער געוועזענער רוימישער אימפעריע?

דער ענטפֿער איז: די אַחריות דערפֿאַר טראָגט די דעפֿיניציע פֿון "גלות", ווי ייִדן דעפֿינירן זי. כמעט אַלע עקזיסטירנדיקע פֿעלקער האָבן זיך אינגעפֿונדעוועט אויף טעריטאָריעס, וואָס זיי האָבן באַהערשט אין שווערע און אין בלוטיקע קאַמפֿן; וועדליק דעם נאַטור־געזעץ, אויך אין דזשונגל, אַז דער שטאַרקער איז מנצח דעם שוואַכן. די מלחמות צווישן די פֿעלקער אין אייראָפּע האָבן קיין מאָל נישט אויפֿגעהערט, מיט אַ הונדערטערקער מלחמה צווישן פֿראַנקרייך און ענגלאַנד (אין 1337 – 1453), מיט אַ דרייסיקערקער מלחמה מחמת רעליגיעזע ווידער־אַנאַנדן (אין 1618 – 1648), צי מיט אַ זיבעציגערקער הוסיטן־מלחמה (אין 1419 – 1436). אין די אַלע מלחמות, הגם ס'האָבן געקעמפֿט קריסטן קעגן קריסטן, איז גאָט געשטאַנען פֿון דער ווייטנס. ער האָט קיינעם גאָרנישט צוגעזאָגט, קיינעם נישט פֿראַטעקציאָנירט, ביז דער שטאַרקער האָט געקוילעט דעם לעצטן פֿון די שוואַכע.

ווי ס'איז דער שטייגער צווישן פֿעלקער, ווען עס האַנדלט זיך וועגן מאַכט און ברויט, איז אויך די טעריטאָריע פֿון דעם לאַנד כנען געווען אַ "פּלאַס ד'אַרם", וווּ פֿעלקער האָבן געפֿירט מלחמה און זיך געשאַכטן. אין דעם פֿאַל מיט כנען האָט גאָט געהאַט זיין פּלאַן אין פֿאַרבינדונג מיט דעם ייִדישן פֿאָלק און דעם פּלאַן רעאַליזירט דורך אברהם אבינו, ווי איך האָב אויבן ציטירט פֿונעם הייליקן מקור.

דער בונד, וואָס גאָט האָט פֿאַרשניטן מיט אברהם אבינו, איז שפּעטער ראַטיפֿיצירט געוואָרן ביים מעמד פֿון הר־סיני, ווען משה האָט געזאָגט צום ייִדישן פֿאָלק אַזוי צו זאָגן אין דער פרשה בא (שמות 5. יג): "...כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני החיתי והאמורי והחיווי והיבסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש" – "...גאָט וועט דיך ברענגען אין לאַנד פֿון דעם כנעני, דעם חיתי, און דעם אַמורי, און דעם חיווי און דעם יבֿוסי, וואָס ער האָט געשוואָרן צו דייע אַבֿות צו געבן דיר אַ לאַנד וואָס פֿליסט מיט מילך און האַניק".

פֿון דעם פֿאַרשריבענעם אין דער תורה דרינגט אַרויס אַז דער טעכנישער פּראָצעס פֿון יהושועס באַזעצן דאָס לאַנד כנען איז געווען ווי אַלע אַקופּאַציע־פּראָצעסן צווישן פֿעלקער, דורך אַ בלוטיקער מלחמה, אַבער דער אויסגאַנג פֿון דער מלחמה איז פֿון פֿאַרויס געווען אַ באַשטימטער. יהושוע בן־נון האָט נישט געקענט, נישט אַפּהאַלטן

אַ זיג איבער די פּנענים, אויב גאָט האָט נאָך פֿרײַער אַבֿרהמען געהאַט צוגעזאָגט אַז דאָס גאַנצע לאַנד וועט געהערן צו די ייִדן, זײַן פֿאַלק, און איידער די ייִדן האָבן זיך גערירט פֿון אָרט צו געפֿינען ערגעץ אַ מקום־מיקלט, האָט משה זיי דערמאָנט אין דער שְׁבוּעה פֿון גאָט, אַז דאָס לאַנד פֿנען ווערט געגעבן צו זיי אויף אייביקע צײַטן.

דער אויספֿיר איז אַזוי אַרום אַ קלאָרער, סײַ דע פֿאַקטאָ און סײַ די יורע: דאָס לאַנד פֿנען, אָדער שפּעטער ארץ־ישׂראל, איז צו די ייִדן געגעבן פֿון גאָט, דאָס לאַנד איז אַ הייליק לאַנד און נאָר צו די ייִדן געהער דאָס לאַנד. דעריבער: ווי די ייִדן האָבן אויף קיין איין רגע נישט פֿאַרגעסן, אַז זײַער לאַנד איז ארץ־ישׂראל און צו דעם לאַנד וועלן זיי צוריקקערן מיט דער זעלבער הילף פֿון זײַער גאָט, ווי זיי האָבן מיט זײַן ווילן זיך באַזעצט אין לאַנד פֿנען. האָבן ייִדן געטראָגן מיט זיך ביידע: סײַ די תּוֹרה און סײַ די תּפֿילה צוריקצוקערן קיין ארץ־ישׂראל. ווען? ווען דער גואל וועט קומען. און ייִדן טאָרן נישט צואײַלן דעם קץ. נאָר גאָט באַשטימט ווען און וואָס. וועט ער אויך באַשטימען די צײַט ווען די גאולה וועט קומען.

טעאָדאָר הערצל, דער אַסימילירטער ייִד, וואָס האָט נישט געהאַט קיין שום סענטימענטן בנוגע ארץ־ישׂראל, האָט נאָך אַלע פּרווון צו געפֿינען אַ טעריטאָריע צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה, זיך אָפּגעשטעלט בײַ ארץ־ישׂראל, ווייל – אַזוי שרײַבט ער אין זײַן בראַשור "דער יודענשטאַט" – ייִדן זענען מענטאַל צוגעבונדן צו אַט דעם לאַנד.

דער אויספֿיר דערפֿון איז: אַזוי ווי ייִדן האָבן זײַנט דעם חורבן פֿון בית־המקדש זיך אויסגעקוקט די אויגן צוריקצוקערן קיין ארץ־ישׂראל ווען משיח וועט קומען, איז ביז דעמאָלט זײַער רעליגיעזער סטאַטוס אַזאַ אַז זיי געפֿינען זיך אין גלות. בײַ אַזאַ מצבֿ פֿון טיפֿן רעליגיעזן גלויבן, ווי האָבן זיי, אַרומוואַנדלענדיק איבער די אייראָפּעיִשע שטחים, פֿון קרים ביז די ברעגעס פֿונעם אַטלאַנטישן אָקעאַן, געקענט זיך באַזעצן אויפֿן שטח פֿון אַ שפּאַניע צי פֿון היינטיקן פֿראַנקרײַך און דאָרט בויען אַן אייגענע מדינה, ווי דאָס האָבן געטאָן די וועסטגאַטן און די אַסטגאַטן, וואָס האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט צו די אייראָפּעיִשע שטחים ערשט מיט דער פֿעלקער־וואַנדערונג אין פֿערטן ייִה? אויב דאָס פֿאַרטריבן ווערן פֿון ארץ־ישׂראל, אָדער זיך געפֿינען אויסער ארץ־ישׂראל אין דער צײַט פֿון חורבן און נאָכן חורבן הייסט לעבן אין גלות, וואָלטן זיי דאָך געווען אין גלות אַפֿילו ווען זיי זאָלן האָבן באַהערשט, לאַמיר זאָגן, די שווייץ,

צי האַלאַנד, און זיך דאַרט באַזעצט ביז משיח וועט קומען. פֿאַר אַזאַ שווערן נסיון האָבן רעליגיעזע יידן נישט געוואָלט געשטעלט ווערן. והראיה: נאָכן ערשטן חורבן, ווען נעבוכאָדנעצער האָט די יידן פֿון ארץ־ישׂראל פֿאַרטריבן קיין בבל, האָט שפּעטער דער גוטער מלך כורש דערלויבט די יידן צוריצוקערן קיין ארץ־ישׂראל. די ווייט־גרעסטע מערהייט האָט באַשלאָסן צו בלייבן אין בבל און זיי זענען געבליבן דאַרט ביז 1949, ווען דער איראַקישער (בבלשער) רעגענט נורי סאַיִד האָט פֿאַר אַ פֿעטן באַקשיש און מיט אַנדערע מיטלען דערלויבט די יידן אויסוואַנדערן קיין ארץ־ישׂראל.

האָבן יידן מתפלל געווען און זיך אויסגעקוקט די אויגן אויף ביאת המשיח. האָבן זיך וואָס אַן אמת דורך דער לאַנגער צייט אַנטפלעקט אַ צער־פֿופֿצן משיחים. סײַהאַט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז אַלע משיחים זענען געווען שאַראַלאַטאַנען.

ציוניזם, די ציוניסטישע וועלט־באַוועגונג, האָט גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט רעליגיע. ווען דער טשודאַק נתן בירנבוים וואָלט נישט געעצהט הערצלען אַנרופֿן זיין באַוועגונג פֿאַר אַ ייִדישער מדינה "ציוניזם", ווייס איך נישט ווי די באַוועגונג וואָלט זיך אָנגערופֿן. אַפֿשר טעריטאָריאַליזם, אַדער מיט אַן אַנדער נאָמען? איז בנוגע דעם רעליגיעזן באַגריף "גלות" פֿאַרגעקומען אַן אויסטערלישע מעטאַמאָרפֿאָזע: די וועלטלעכע ציוניסטן, אַזעלכע וואָס מען קען אַן שום גוזמא אַנרופֿן אפיקורסים, זענען נישט מקיים די מצוות פֿון דער תורה, זענען מחלל שבת און זאָגן זיך נישט אָפּ פֿון אַ סטייק פֿון "בשר קוויטש", דווקא זיי האָבן נישט בלויז זיך פֿאַראייגנט דעם באַגריף פֿון גאַטס הבטחה בנוגע ארץ־ישׂראל פֿאַר דעם ייִדישן פֿאַלק, נאָר דעם באַגריף גלות האָבן זיי אַזוי דעמאָניזירט און זיך אַזוי פֿאַרמאַסטן אומצוברענגען די ווונדערלעכע קולטור, וואָס יידן האָבן געשאַפֿן אין גלות, אויף אַזאַ אופֿן וואָס נאָר די שרעקלעכסטע שונאים פֿון יידן האָבן עס פֿראַקטיש באַוויזן צו טאָן.

אויף צו מאַרגנס נאָך אונדזער גרעסטן חורבן אין אונדזער גאַנצער געשיכטע, האָט דער העברעיִשער שרײַבער, חיים הזז, אָנגעשריבן אַ פֿאַשקוויל־סצענאַר קעגן דעם גלות. דער פֿאַשקוויל איז אויפֿגעפֿירט געוואָרן אין "הבימה"־טעאַטער אין תל־אביב אין די טעג ווען די ערד אין בירקענאַו, אין טרעבלינקע, אין סאַביבאָר און אין אַנדערע מאַרד־פלעצער האָט זיך נאָך געטרייסלט איבער די מיליאָנען יידן אומגעבראַכטע דורך די נאַציס. אויף דער סצענע פֿון דעם נאַציאָנאַלן טעאַטער "הבימה", אין ארץ־ישׂראל, האָט חיים הזז דורך דעם מויל פֿון זיין שונד־העלד יוספּא פֿאַרשאַלטן דעם גלות מיט די קללות פֿון דער תוכחה, וואָס איז שווער היינט צו ברענגען פֿאַרן מויל. מישט

אויף די פרשה בחוקותי אין ספר ויקרא און איר וועט ליענען ווי אזוי אַ שרניבער אַ שונדיסט פֿאַרשעלט די ייִדן אין גלות, און זיין העלד זיין שליח שרניט אויס: פֿאַרברענט זאָל ווערן דער גלות און פֿאַרשאַלטן זאָל ווערן דער לעצטער ייִד, וואָס וועט בלייבן אין גלות. פֿדי די קללות זאָלן באַקומען אַ סצענישן אויסדרוק, איז אויף דער סצענע געוויזן געוואָרן אַ שריפֿה ווי אזוי דער גלות פֿלאַקערט אין פֿלאַמען. פֿון דער שריפֿה אויף דער סצענע אינעם "הבימה" טעאַטער אין תל-אביב האָט איר באַקומען אַ מוסטער פֿון דער שריפֿה אין וועלכער די נאַציש האָבן פֿאַרברענט דאָס געטאָ אין וואַרשע...

מידאַרף נישט האָבן קיין צו רייכע פֿאַנטאַזיע זיך פֿאַרצושטעלן ווי עס וואָלט אויסגעזען מדינת-ישראל ווען דער ווונטש פֿון חיים הזז וואָלט מקוים געוואָרן, דער לעצטער ייִד אין גלות זאָל האָבן פֿאַרשאַלטן געוואָרן און דער גלות זאָל האָבן פֿאַרשוונדן אין פֿלאַמען...

אויך רעליגיעזע ייִדן קלאַגן אויפֿן גלות, אָבער גאָר אַנדערש פֿון די ציוניסטישע שלילת-הגלותניקעס; זיי קלאַגן און בעטן, נישט אויפֿן חורבן פֿון גלות, נאָר אויף דער גאולה, אויף ביאת המשיח, דער בית המקדש זאָל אָפֿגעבויט ווערן. דער אמת איז אַז מער ווי דער גלות איז אויף די ייִדן אַרויפֿגעצווונגען געוואָרן, האָבן זיי אַליין גאָר היפש אים גורם געווען. אָבער דאָס איז אַ קאַפיטל פֿאַר זיך.

אינעם מצב פֿון גלות במשך טויזנט ניין הונדערט יאָר האָבן ייִדן עקשנותדיק זיך געהאַלטן בני זייער אמונה, זיך נישט געשעמט מיט זייער ייִדישקייט; אַפֿילו מאַניפֿעסטירט זייער ייִדישקייט, געגאַנגען אין פֿייער אַריין פֿאַר זייער גלויבן. שוין דאָס אַליין וואָס ווי אַ קליינע מינדערהייט אין דער קריסטלעכער סבֿיבֿה האָבן זיי געהאַט זייערע אייגענע מלבושים און זיך אָבסאַלוט אויסגעטיילט מיט זייער שטייגער פֿלפֿי-חוץ, געשאַפֿן זייער אייגן פֿאַלק-לשון, איז ממש צו באַוונדערן דעם זעלבסט-פֿבֿוד, וואָס זיי האָבן אַרויסגעוויזן. בני אַלע באַגרענעצונגען האָבן ייִדן געהאַט דעם **מאַראַלישן** כוח אַנצוהאַלטן זייער אייגן לעבן, דערציען דורות צו אַ מאַראַליש לעבן. ביז אַ געוויסער צייט זענען ייִדן אין די אייראָפּעיִשע לענדער געווען די איינציקע פֿעלקערשאַפֿט, וואָס האָט כמעט נישט געוויסט פֿון אַנאַלפֿאַבעטיזם. ייִדן האָבן געשטרעקט דאָס לעבן צו לערנען זייערע קינדער, בעת אין דער קריסטלעכער סבֿיבֿה האָט געהערשט עס-הארצות. אין טייל לענדער און תקופֿות האָבן ייִדן געשפּילט אַ וויכטיקע עקאָנאָמישע און פֿאָליטישע ראָלע; אָן זיי האָבן די הערשערס נישט

געקענט אויסקומען. געטאָס! אַוודאי זענען געווען געטאָס, אָבער די מערהייט געטאָס האָבן ייִדן אַליין געשאַפֿן, כּדי צו לעבן זייער אייגן לעבן. אייגנטלעך עקזיסטירן ביזן היינטיקן טאָג געטאָס אין לענדער מיט אַ געמישטער באַפֿעלקערונג, מיט קלאַסן און שיכטן. אַפֿילו אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן, אינעם לאַנד פֿון פֿרייהייט, אינעם לאַנד וווּהיין עס האָבן געשטראַמט פֿון אייראָפּע גערודפֿטע פֿעלקערשאַפֿטן, האָבן זיך אין דער זעלבער צייט געשאַפֿן געטאָס: אירלענדער לעבן באַזונדער, איטאַליענער לעבן באַזונדער, שוואַרצהויטיקע לעבן קאָנצענטרירט אין געטאָ-קוואַרטאַלן. אויך ייִדן האָבן זיך קאָנצענטרירט אין באַזונדערע גאַסן, קאָמפּאַקט, ווי אין געטאָס. אין לאַנדאָן, אין דער הויפטשטאָט פֿון קלאַסישן דעמאָקראַטישן לאַנד, האָבן ייִדן געשאַפֿן אַן אייגענעם געטאָ, ווייטשעפּיל.

אַוודאי האָבן ייִדן געליטן פֿון רדיפֿות, פֿון דיסקרימינאַציע און אומרעכט. און אַן אומבאַשרייבלעכע אַרעמקייט האָט געהערשט אין די שטעט און שטעטלעך פֿון מיזרח-אייראָפּע, אָבער אַ סך שיינקייט, אידעאָליזם און מענטשלעכקייט האָט געהערשט אין ייִדישן לעבן. דאָס נייע ארץ-ישראל איז אויפֿגעבויט געוואָרן דורך די אידעאָליסטן אין די מיזרח-אייראָפּעישע שטעט און שטעטלעך; די ייִדישע מדינה איז אויפֿגעבויט געוואָרן דורך די פּיאָנערן וואָס האָבן זיך דערצויגן דאַרט, אין די "געטאָס". זענען געקומען די "פּלאַגיאַטאָרן" פֿון דער רעליגיעזער דעפּיניציע "גלות" און פֿאַרשפּרייט אַ בילבול אויף די ייִדן אין גלות, אַז זיי זענען געווען מענטשן אַן זעלבסט-כּבֿוד; זיי האָבן גאַרנישט געטאָן נאָר געטאַנצט מה-יפּית פֿאַר די פּריצים; האָבן זיך באַדינט מיט שפּלער שטדלנות און אַרומגעגאַנגען פּוסט-אויף-פּאַס – שטעקלעך-ייִדן... אויף אַזוי ווייט האָט זיך דער בילבול אָנגענומען, אַז אַפֿילו נאָך היינט, אין מדינת-ישראל, טאַמער וויל מען באַצייכענען מעצנס נישט-ערנהאַפֿטיקע אויפֿפֿירונג, זאָגט מען אויף אים, אַז ער איז אַ גלותדיקער, אַז ער האָט די פּסיכאָלאָגיע פֿון אַ גלות-ייִד.

אויף ווי ווייט די אומבאַגרענעצטע נעגאַציע פֿון גלות ("שליטת הגלות") האָט געהאַט פֿאַרסמט די נשמות פֿון דעם יונגן דור אין ארץ-ישראל פֿאַר דער אַנטשטייונג פֿון דער מדינה, זאָגט עדות די אין די פֿערציקער יאָרן געשאַפֿענע באַוועגונג זיך אַפּצורייסן פֿונעם ייִדישן פֿאָלק אין דער וועלט און שאַפֿן אין ישראל אַ נייע נאַציע – נישט פֿון ייִדן, נאָר פֿון העברעער (עבֿרים) – בשותפות מיט איסלאַמישע און קריסטלעכע פֿעלקערשאַפֿטן אין דעם ראַיאָן, בתנאי זיי זאָלן רעדן עבֿרית. נו, די דרוזן, שיאיטן, סונים, טשערקעסן, בעדוּינער, קאַטאַליקן, מאַראָנען האָבן די "אַפֿערטע" צו ווערן

עברים נישט אָנגענומען און די נייע נאַציע איז געבליבן הענגען אין דער לופֿטן.
ס'איז אַ היסטאָרישער פּאַראַדאָקס, וואָס די אידיי צו שאַפֿן אַ ייִדישע מדינה
איז אויפֿגעקומען מיט דער סעקולאַריזאַציע בני ייִדן און מיט דער אַנטווישונג פֿון דער
אַסימילירטער ייִדישער אינטעליגענץ אין איר שטרעבונג זיך איינצוגלידערן אין דער
קולטור פֿון די לענדער, וווּ זיי האָבן געלעבט: טעאָדאָר הערצל, מאַקס נאָרדוי, י.ל.
פּינסקער און זיי ענלעכע. אַ רעליגיעזע ייִדישע באַוועגונג האָט זיך אָנגעשלאָסן צום
ציוניזם ערשט אויף דעם פֿערטן ציוניסטישן קאָנגרעס, אָבער אויך מיט אַ באַוואַרעניש
פֿאַר זעלבשטענדיקער טעטיקייט אָן דער אינגערענץ פֿון די אַסימילאַטאָרן...

די מענטשלעכע געזעלשאַפֿט אין דער וועלט איז אַרגאַניזירט אין מדינות, אַדער
אין שַבֿטים אויף זעלבשטענדיקע טעריטאָריעס. אַפֿילו ווי אַ וועלטפֿאַלק האָבן ייִדן די
זעלבע רעכט צו האָבן אָן אייגענע מדינה ווי די פֿראַנצייזן, האַלענדער, צי די שפּאַניער!
אָבער די רעליגיעזע בענקשאַפֿט צו שייבֿ-ציון און וואַרטן אויף משיח, האָט פֿון
איינ זייט פֿאַרמיטן אַלע געשיכטלעכע מעגלעכקייטן צו שאַפֿן אָן אייגענע מדינה, ווי
אַנדערע פֿעלקערשאַפֿטן האָבן פֿאַר זיך געשאַפֿן, און פֿון דער צווייטער זייט אויפֿגעבויט
די דראַמע גלות. ס'איז אַן אַבסורד צו זאָגן, אַז אַ פֿאַלק וואָס לעבט אָן אַן אייגענער
מדינה במשך קרובֿ צוויי טויזנט יאָר, לעבט אין גלות. אויב אָננעמען די טעאָריע
פֿון גלות ווי אַ ריכטיקע, לעבט די גאַנצע וועלט אין גלות, נאָר זי וואַרט נישט
אויף אַ משיח...

וואָס שייך דער קריסטלעכער וועלט, וואַרט זי נישט אויף אַ דערלייזער: פֿאַר
איר איז דער דערלייזער (קריסטאָס) שוין געקומען. רעליגיעזע ייִדן וואַרטן אויף
משיח בן־דוד, ער זאָל קומען און זיי אויסלייזן פֿונעם גלות. דער ליובאַוויטשער רבי
האַט דאָ אַנומלט מבֿשר געווען דורך גראַנדיעזער רעקלאַמע און דורך אַלע מעדיאַס,
ייִדן זאָלן זיך צוגרייטן אויפֿצונעמען דעם אויסגעבענקטן משיח, נישט געקוקט דערויף
וואָס מלכות־ישׂראל, אַפֿילו ווען אָן אַ מלך, נאָר בלויז מיט אַ פּרעזידענט, איז
אויפֿגעריכט געוואָרן דורך אַפּיקורסים, וואָס האָבן נישט געוואַרט אויף משיח; דער
קאַלעקטיווער משיח איז נולד געוואָרן דווקא אין גלות מיזרח־אייראָפּע. זעט אָבער
אויס, אַז דער גלות איז אַרנין אין ייִדישן בלוט אַזוי טיף אַז נישט בלויז רעליגיעזע
ייִדן קענען נישט לעבן אָן דעם גלות־קאַמפלעקס, וואָס איז געוואָרן אַ טייל פֿון
דער רעליגיעזער פֿילאָסאָפֿיע, נאָר אויך די אויסגעלייזטע פֿון גלות, די ציוניסטישע
מנהיגים, האָבן געשאַפֿן אַ גלות אויך אין ארץ־ישׂראל; דעם גלות האָבן זיי געשאַפֿן

אויך פֿאַר אַזעלכע ייִדן, וואָס שאַפֿן גניסטיקע ווערטן אין ייִדיש-לשון און זיי טראָגן מיט זיך אַלע המשכים פֿון דער גניסטיקער קולטור בניים ייִדישן פֿאָלק, אַריינגערעכנט די ווונדערלעכע מיזרח-אייראָפּעיִשע קולטור, וואָס האָט באַוויזן נאַציאָנאַלע ווונדער קעגן אַלע פֿאַרמען פֿון אַסימילאַציע. אין אַט דעם גלות איז אויך דער שרייבער פֿון די שורות צוזאַמען מיט אַלע ייִדיש-שרייבערס, פֿרײַער אין פֿאַלעסטינע דערנאָך אין מדינת-ישראל, אַריינגערעכט געוואָרן מיט גאַרנישט קיין איידעלע מיטלען.

אויב עס האַנדלט זיך אין גניסטיקע ליידן איז קיין שום ייִד, אין וואָסער עס איז גלות, נישט געפרוּווט געוואָרן מיט אַזעלכע ליידן, ווי עס זענען געפרוּווט געוואָרן ייִדישע שרייבערס אין דעם גלות ארץ-ישראל – מדינת-ישראל; אַ שרייבער אין ייִדיש אינעם גלות מדינת-ישראל איז ווי אַ בירגער מחויבֿ אויסצופֿירן אַלץ וואָס דער אַפֿאַראַט פֿאָדערט פֿון אים וועדליק דער געזעצגעבונג: צאָלן שטייערן און אַלע סאַרטן צאָלונגען, אַפֿילו אַזעלכע וואָס זענען קעגן אים; ער, זיינע קינדער און אייניקלעך זענען מחויבֿ צו דינען אין דער אַרמיי, אָבער ווי אַ שרייבער, ווי אַ ממשיך פֿון גרויסער קולטור, פֿון דער גרויסער ייִדיש-קולטור איז ער אין אַ חרם, און ער איז עלנט, ווי ער וואָלט געלעבט אין אַ מידבר. די מלוכה-מעדיאַס, איינשליסנדיק דער העברעיִשער פרעסע, זענען אַפֿן אַפֿילו פֿאַר פֿרעמדע שרייבערס, וואָס ערשט נעכטן-אייערנעכטן האָבן זיי אָנגענומען אַן אַלף-בית, אָבער פֿאַר ייִדישע שרייבערס זענען די מעדיאַס געשלאָסן. אַ ייִדיש בוך, מעג עס זיין פֿון גאַר הויכער קוואַליטעט, וועט נישט זוכה זיין באַהאַנדלט צו ווערן אין וואָסער עס איז מעדיאַ (אויסער אין דער ייִדישער געטאָ-ראַדיאָ-טראַנסמיטירונג פֿון 25 מינוטאַלעס אין אַ מעת-לעת).

מיט אַ צייט צוריק האָב איך אין אַן אַרטיקל אײַנ "נאָך אַ האַלבן יאָרהונדערט" (ײִשראַל-שטימע" 1.6.1992) דערציילט וועגן זיבן ייִדן פֿרעמדשפּראַכיקע שרייבערס, וואָס האָבן געהאַפֿט צו באַקומען דאָ אַ היים און לסוף האָבן זיי געפֿונען אַן אומבאַשרייבלעכע איינזאַמקייט, וואָס זיי האָבן בשום-אָפֿן נישט געקענט איבערהאַלטן. בני דער ערשטער מעגלעכקייט זענען זיי פֿון דאַנען אַנטלאָפֿן אין גלות – וואָס פֿאַר אַ פֿאַראַדאַקס! – און זיי זענען אויסגעלייזט געוואָרן... צווישן זיי האָט זיך געפֿונען אַן אייניקל פֿון דעם העברעיִשן שרייבער און גאַליציאַנער משפּיל מרדכי דוד באַראַנדשטעטער, ראָמאַן באַראַנדשטעטער. פֿאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה, אין וואַרשע, איז ראָמאַן באַראַנדשטעטער געווען דער רעדאַקטאָר פֿון דער ציוניסטישער סטודענטישער צייטשריפֿט אין דער פּוילישער שפּראַך. ווי אַ פּליט אין ווילנע, האָט

ער צוזאמען מיט זיינע חברים: דוד לאזאר (שפעטער מיטערעדאקטאר פון דער צייטונג "מעריב") און דעם ברודער פון משה קליינבוים (סנה) אינגעלייגט וועלטן צו דערגרייכן פאלעסטינע, פאר וועלכער ער האט געקעמפט אין זיין צייטשריפט. ווייל ער האט געשריבן אין דער פוילישער שפראך, איז ער געווארן א "נטע זר", א פֿרעמד געוויקס, ווי עס ווערט דא באצייכנט אזא מין עלנטקייט, וואס ער האט בשום-אופן נישט געקענט איבערהאלטן. ווי נאר די מלחמה האט זיך געענדיקט, איז ער אוועק קיין רוים, דארט אנגענומען דעם קאטוילישן גלויבן און חתונה געהאט מיט א שוועסטער פון א פוילישן קארדינאל. ער האט זיך צוריקגעקערט קיין פוילן און דארט עולה-לגדולה געווארן ווי איינער פון די פאפולערסטע דראמאטורגן.

נאך מער דראמאטיש איז געווען דער גורל פון דעם דיכטער און סאטיריקער סטאניסלאוו יעזשי לעץ. לעץ האט אין די מלחמה-יארן דורכגעמאכט עטלעכע קאנצענטראציע-לאגערן און על-פרינס ארויס פון גיהנום א לעבעדיקער. פאר דער מלחמה האט לעץ געהאט סימפאטיעס פארן קאמוניזם און אין דעם זכות איז ער פון דער פוילישער רעגירונג נאך דער מלחמה נאמינירט געווארן ווי קולטור-אטאשע בני דער פוילישער אמבאסאדע אין ווין. ווען נאך דעם אויפקום פון מדינת-ישראל איז אין ווין עטאבלירט געווארן די ישראלדיקע אמבאסאדע, האט לעץ אויף איינע פון די דיפלאמאטישע קבלת-פנימס באקענט די ישראל-דיפלאמאטן. האבן זיי צוגערעדט לעצן, אז אזוי ווי ער איז א ייד, דארף ער איבערעלאזן די פוילישע אמבאסאדע און צוזאמען מיט דער משפחה קומען קיין ישראל. אין ישראל וועט מען אים אויפנעמען ווי א מלך און ער וועט באזארגט ווערן מיט אלע גליקן. דער סוף פון דער לאנגער מעשה איז געווען, אז אין ישראל איז ער געבליבן אן א דאך איבערן קאפ, אן ברויט פאר זיינע קינדער און ער איז געווארן א נאכט-שומר צו היטן די ציגל און די זעק צעמענט בני היזער וואס בויען זיך. מתוך פארצווייפלונג האט ער זיך געוואנדן צו דער פוילישער רעגירונג, זי זאל אים מוחל זיין, אים לאזן צוריקקומען קיין פוילן. אזוי ווי לעץ איז געווען דער בעסטער סאטיריקער אין דער מאדערנער פוילישער ליטעראטור, איז אים דערלויבט געווארן צוריקצוקומען, בתנאי, ער זאל א יאר צייט נישט פובליקירן קיין איין ווארט אין דער פוילישער מעדיא. מיט א יאר שפעטער איז סטאניסלאוו יעזשי לעץ געווארן די קרוין פון דער פוילישער סאטירע און דיכטונג און זיינע ווערק זענען איבערגעזעצט געווארן אין מער ווי אין א צענדליק שפראכן...

וואָס איז דער ענטפֿער אויף דער פֿראַגע פֿאַרוואָס ייִדיש־שרייבערס אין ישראל האַלטן אויס דעם חרם און די עלנקייט — אַ גלות וואָס האָט נישט קיין גלייכן? דער ענטפֿער איז אַ פשוטער: ייִדיש־שרייבערס זענען נישט געקומען צו ארץ־ישראל ווי יענע אַסימילאַטאָרן מתוך ייאוש הלמאָי די גויים האָבן זיי נישט געוואָלט אַרײַננעמען צו זיך; ייִדיש־שרייבערס זענען געגאַנגען אין אַ חדר, געלערנט אין אַ ישיבָה, איז ארץ־ישראל נישט געווען פֿאַר זיי אַן אידעאָלאָגיע. דער ערשטער פייסאַזש, וואָס ייִדיש שרײַבערס האָבן קינדווייז געפֿילט, איז געווען דער פייסאַזש פֿונעם חומש, פֿון דער תורה — ארץ־ישראל. זענען זיי שפּעטער מיטגעריסן געוואָרן מיטן פֿאַלקסשטראָם וואָס דער ציוניזם האָט געשאַפֿן. אַ ייִדיש־שרייבער אין ישראל האָט נישט געזוכט קיין פֿאַליטישע צי סוכנותישע קאַריערע; ער האָט געזוכט אַ טאַג אַרבעט, וואָס איז אָפֿט פֿון אים פֿאַרמיטן געוואָרן, ווייל ער איז אַ שרײַבער אין ייִדיש: אַ ייִדישער שרײַבער האָט געזוכט אַ פּלאַץ אין אַ קיבוץ און אויך דאָרט ממשײך געווען צו שרײַבן זײַנע דערציילונגען און לידער, וואָס האָבן באַזונגען ארץ־ישראל. אין קיבוץ האָבן זיי געפֿונען דעם טראַפֿן טאַלעראַנץ, זיי זאָלן נישט פֿיבערן אין עלנטקייט. דאָס איז דער מאָטיוו הלמאָי ייִדיש־שרייבערס נעמען אויף דעם גלות אין ישראל, ווי רעליגיעזע ייִדן נעמען אויף דעם גלות בנוגע ארץ־ישראל, מיט דער האַפֿענונג אויף דערלייזונג...

